

مرور زمان در حقوق مصر و لبنان

مترجم: مسعود حبیبی مظاهری

شعبه‌شناسی علم‌های انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علم‌های انسانی

اشاره:

این نوشتار ترجمه بخشی از کتاب مبانی نظریه تعهد در حقوق مصر و لبنان (اساسيات نظرية الالتزام فى القانونين المصرى و اللبنانى، دار الجامعيه، بيروت، ۱۹۹۲) نوشته دکتر برهام محمد عطاءاله، رئیس بخش حقوق مدنی در دانشکده حقوق دانشگاه اسکندریه است که به بحث و بررسی درباره مرور زمان در حقوق مصر و لبنان می‌پردازد. نویسنده در متن کتاب به شرح حقوق مصر پرداخته و در پاورقی‌ها متعرض مطالبی درباره حقوق لبنان گردیده است.

گفتنی است که نظام حقوقی مصر و لبنان در زمینه قوانین مدنی، تحت تاثیر حقوق خارجی به ویژه حقوق فرانسه‌اند. قانون مدنی مصر در سال ۱۹۴۹ میلادی و قانون تعهدات و قراردادهای لبنان در سال ۱۹۳۲ میلادی تدوین و به اجرا گذاشته شده‌اند.

مرور زمان عبارت است از سقوط تعهد به واسطه گذشتن مدتی خاص، به گونه‌ای که قانونگذار بر سکوت صاحب حق و عدم مطالبه حقش، نتیجه‌ای اساسی را مترتب می‌کند و آن عبارت از سقوط تعهدی است که در برابر این حق قرار دارد. در این باره باید توجه داشت که زمان، یعنی پایان مدت، گاهی حقی را ایجاد می‌کند و گاه تعهدی را ساقط می‌کند. اصطلاح مرور زمان مملک بر وضعیت‌ی اطلاق می‌شود که در آن، گذشتن مدتی خاص اکتساب حقی را به دنبال دارد. مانند آن که شخصی به گونه‌ای آرام و آشکار قطعه زمینی را به مدت پانزده سال به طور مستمر در تصرف داشته باشد که در این صورت، شخص متصرف به موجب مرور زمان مملک، مالکیت قطعه زمین مذکور را بدست می‌آورد.^۱ آنچه در این جا مورد نظر ما است مرور زمان مسقط است، یعنی آنچه سقوط تعهدات را به خاطر عدم مطالبه آن‌ها طی مدتی معین، به دنبال دارد.

ماده ۳۷۴ قانون مدنی مصر و مواد بعدی، بر قاعده سقوط تعهدات به موجب مرور زمان، تصریح کرده‌اند. برابر این ماده: «به غیر از مواردی که راجع به آن‌ها نص خاصی در قانون وجود دارد و به غیر از استثنای بعدی، تعهدات پس از گذشت پانزده سال مشمول مرور زمان می‌شوند».^۲

---

۱. باید دانست حق مالکیتی که به موجب مرور زمان به دست می‌آید، هرگز به واسطه مرور زمان ساقط نمی‌شود. بنابراین اگر مالکی به مدت ۱۵ سال ملکش را مهمل گذاشته، از آن استفاده نکند، حق مالکیت از او ساقط نخواهد شد. برای آن که مالک، مالکیتش را از دست دهد، لازم است که شخص دیگری آن را به مدتی که برای تملک آن لازم است، تصرف کند.

۲. قانون تعهدات و قراردادهای لبنان (قانون الموجبات و العقود اللبناني) احکام مرور زمان مسقط را تحت عنوان «در مرور زمان مسقط تعهد یا بری کننده ذمه» مرتب کرده و ماده ۳۴۴ قانون مذکور تصریح می‌کند که:

استثنای بسیاری بر قاعده مذکور در ماده ۳۷۴ قانون مدنی وارد شده است؛ از جمله این که تعهدات ادواری که تجدید می‌شوند همچون اجاره ساختمان و زمین‌های کشاورزی و بهره پول و نیز تعهداتی که در اسناد تجاری همچون براب و سفته وجود دارد، با گذشت پنج سال مشمول مرور زمان می‌شوند. همچنین تعهد به پرداخت دستمزد پزشکان، داروخانه‌ها، وکلای دادگستری، مهندسان، کارشناسان، مدیران تصفیه، دلال‌ها، استادان و معلمان با گذشت پنج سال مشمول مرور زمان می‌شوند.^۱ تعهداتی که در برابر حقوق بازرگانان، صنعتگران و صاحبان هتل‌ها و رستوران‌ها، به خاطر آنچه به مشتریان ارائه کرده‌اند به وجود می‌آیند و همچنین تعهدات مربوط به دستمزد کارگران و مستخدمان با گذشت یک سال^۲

«تعهدات به تبع دائنی که طی مدت زمان خاص به انگیزه اعراض از حقوقش، از مطالبه آن‌ها سر باز می‌زند، ساقط می‌گردند». علی‌القاعده مدت مرور زمان ۱۰ سال است چنان که ماده ۳۴۹ تصریح می‌کند: «در اصل، مرور زمان پس از گذشت ده سال تحقق می‌یابد». در کنار این مدت، مدت‌های کوتاه‌تری نیز وجود دارند. لذا ماده ۳۵۰ مدت مرور زمان را در مورد حقوق ادواری همچون بهره و ربح و اجاره ساختمان‌ها و زمین‌های کشاورزی که طی سال یا مدت کم‌تری، پرداخت آن‌ها لازم است، «به مرور زمان پنج ساله» کاهش داده است. ماده ۳۵۱ قانون تعهدات و همچنین ماده ۳۵۲ تصریح دارد که بسیاری از حقوق و دعاوی با گذشت دو سال مشمول مرور زمان می‌شوند. مواد مذکور به دعاوی معلمان، پزشکان، حسابداران، کارگران و صاحبان هتل‌ها، وکلای دادگستری، مهندسان و دلالان اختصاص دارد. مطابق ماده ۳۵۲ حتی اگر ارائه خدمات یا تسلیم یا کار تداوم داشته باشد حکم مرور زمان جاری می‌شود.

مطابق ماده ۳۶۰ قانون تعهدات: «حکم مرور زمان به مثابه دلیلی بر ابراء ذمه مدیون است و نمی‌توان قرینه ابراء ناشی از آن را مردود دانست و نیز به عنوان دلیلی بر مدیونیت مدیون پذیرفته نمی‌شود». ماده ۳۶۱ قانون تعهدات اضافه می‌کند: «حکم مرور زمان نه فقط حق دائن بر اقامه دعوا را ساقط می‌کند، بلکه مسقط خود تعهد نیز هست، بنابراین استفاده از آن به هر صورت امکان ندارد نه از طریق اقامه دعوا و نه تقدیم لایحه دفاعیه. به علاوه مدیونی که به واسطه مرور زمان از نظر مدنی مبرا شده، ملتزم به تعهدی طبیعی است که می‌توان آن را سبب ایفا تلقی کرد».

۱. علی‌القاعده، مالیات‌ها و عوارضی که به دولت یا هر مؤسسه اعتباری عمومی دیگر پرداخت می‌شوند، مادامی که قانون به مدت طولانی‌تری تصریح نکرده، مشمول مرور زمان پنج ساله‌اند.
 ۲. درباره مرور زمان سالانه یعنی مرور زمانی که با گذشت یک سال تحقق می‌یابد، توجه به فقره دوم از ماده ۳۷۸ قانون مدنی مصر لازم است که مقرر می‌دارد: «کسی که مدعی است حق یا گذشت یک سال مشمول مرور زمان شده، باید سوگند یاد کند که در واقع دین را پرداخته است. در این مورد قاضی (بدون درخواست ذی‌نفع) مطالبه سوگند می‌کند و ورثه و اوصیا مدیون اگر تعدادشان محدود باشد، سوگند یاد می‌کنند که از وجود دین اطلاعی ندارند یا از پرداخت آن مطلعند». در تبیین این موضوع باید گفت که مبنای مرور زمان یک ساله، قرینه پرداخت دین است و قانونگذار خواسته است این قرینه را با ادای سوگند تکمیلی توسط مدیون یا سوگند ناشی از علم یا اطمینان از سوی ورثه استوار سازد.

مشمول مرور زمان می‌شوند، مگر این‌که برای یکی از حقوق ذکر شده، سندی نوشته شده باشد که در آن صورت، حق مذکور فقط پس از گذشت پانزده سال مشمول مرور زمان می‌شود (بند ۲ ماده ۳۷۹ قانون مدنی).

قانون مدنی چگونگی احتساب مدت‌های مرور زمان و آنچه بر آن‌ها عارض می‌شود همچون انقطاع و توقف را تعیین کرده است.

برابر ماده ۳۸۰ «مدت مرور زمان بر اساس روزها محاسبه می‌شود، نه ساعت‌ها و روز نخست به حساب نمی‌آید و مدت مرور زمان با گذشت آخرین روز آن کامل می‌شود». علی القاعده جریان مرور زمان از روزی که دین در آن روز می‌باید پرداخت شود، شروع می‌شود (بند اول ماده ۳۸۱ قانون مدنی).^۱

جریان مرور زمان پس از آن که شروع شد گاه دستخوش توقف یا انقطاع می‌گردد. بنابراین زمانی که مادر وضعیت توقف مرور زمان هستیم و آن مواردی است که «مطالبه حق بر طلبکار بدلیل وجود مانعی متعذر است» مرور زمان جریان پیدا نمی‌کند. مانع مذکور گاه مادی است و گاه ممکن است معنوی باشد. مانع معنوی به دلیل وجود نوعی رابطه که برانگیزنده احترام، اعتماد و ترس است ایجاد می‌شود، همچون وضعیت میان زوج‌ها یا ارباب و مستخدم. همچنین «مرور زمان میان اصیل و نماینده جریان نمی‌یابد». بنابراین جریان مرور زمان میان موکل و وکیل یا میان اشخاص حقوقی و نماینده قانونی آن‌ها متوقف می‌شود.^۲

هنگامی که وجود مانع منتفی می‌شود، جریان مرور زمان استمرار می‌یابد و مدتی را که

۱. مطابق بند دوم از ماده ۳۸۱ قانون مدنی مصر: «... مرور زمان نسبت به دینی که معلق به شرطی تعلیقی است جز پس از تحقق یافتن شرط، و نسبت به ضمان استحقاقی، مگر از زمانی که استحقاق ثابت شود، و نسبت به دین مدت‌دار، مگر از زمان انقضای مدت، جریان نمی‌یابد». برابر بند سوم از همین ماده: «اگر تعیین زمان پرداخت به اراده دائن بستگی داشته باشد، جریان مرور زمان از وقتی آغاز می‌شود که دائن توانایی اعلام اراده‌اش را داشته باشد».

۲. مطابق بند دوم از ماده ۳۸۲ قانون مدنی مصر: «مرور زمانی که مدت آن بیش از ۵ سال است در حق کسی که فاقد اهلیت است یا در حق غایب یا در حق شخص محکوم به مجازاتی کیفری - اگر فاقد نماینده قانونی باشند - جریان نمی‌یابد».

قبل از وجود مانع جریان داشته است، کامل می‌کند. بر خلاف توقف مرور زمان، وضعیت انقطاع مرور زمان در مواردی رخ می‌دهد که صاحب حق در مراجع قضایی به مطالبه آن اقدام کند یا شخص مدیون به وجود حق اقرار می‌کند. ماده ۳۸۳ و ۳۸۴ قانون مدنی در این مورد تصریح کرده‌اند. برابر ماده ۳۸۳ قانون مدنی: «با مطالبه قضایی، مرور زمان منقطع می‌شود، حتی اگر دعوا نزد دادگاهی که صلاحیت رسیدگی ندارد مطرح شود و نیز با اختطاریه و با توقیف و با مطالبه که دائن پیشاپیش به خاطر قبول حقش در ورشکستگی یا تقسیم اموال بدان مبادرت می‌کند و همچنین با هر عملی که دائن برای استناد به حقش در اثنای یکی از دعاوی بدان اقدام می‌کند».

برابر ماده ۳۸۴ قانون مدنی: «(۱) زمانی که مدیون به حق دائن به گونه‌ای صریح یا ضمنی اقرار کند، مرور زمان منقطع می‌شود؛ (۲) اگر مدیون مالی را برای پرداخت دین به عنوان وثیقه در یک رهن تصرف نزد دائن قرار دهد، این امر در حکم اقرار ضمنی است».

باید دانست که در وضعیت انقطاع مرور زمان، مدت مرور زمان سابق بر وضعیت انقطاع از بین می‌رود و مرور زمان جدیدی شروع می‌شود که «نقطه آغاز آن، زمان انتهایی اثری است که بر سبب انقطاع مترتب بوده است» (بند اول ماده ۱۸۵ قانون مدنی).

اصل این است که مدت مرور زمان جدید همان مدت مرور زمانی است که منقطع گردیده، خواه پانزده سال باشد یا پنج یا یک سال، اما بند دوم از ماده ۳۸۵ قانون مدنی استثناهایی را بر شمرده، مقرر می‌دارد: «مضافاً این که هرگاه در مورد دین، حکمی صادر شود و حکم اعتبار امر مختومه را پیدا کند و هرگاه دین تابع مرور زمان یک ساله باشد و با اقرار مدیون جریان مرور زمان منقطع شود، مدت مرور زمان جدید، پانزده ساله خواهد بود، مگر این که دین محکوم به متضمن تعهدات ادواری که تجدید می‌شوند باشد که فقط بعد از صدور حکم، پرداخت آن‌ها لازم است».

هرگاه مدت مرور زمان کامل گردید از نظر قانونگذار سقوط تعهد را به دنبال دارد. هنگامی که تعهد ساقط شد تبعات آن و بهره‌هایش نیز ساقط می‌شوند، حتی اگر مدت مرور

زمان مربوط به این تبعات نیز کامل نشده باشد.^۱

قانونگذار اختیار دادگاه و قدرت اشخاص را برای دخالت در اجرا یا تعدیل قواعدی که برای مرور زمان برشمردیم، محدود کرده است. اصل این است که توافق برای تغییر مدت مرور زمان جایز نیست، همچنان که قاضی نمی‌تواند مرور زمان را اعمال کند مگر هنگامی که شخص ذی‌نفع بدان استناد کند. طبق ماده ۳۸۸ قانون مدنی:

«۱) قبل از استقرار حق شخص نسبت به مرور زمان، اعراض از آن جایز نیست، همچنان که توافق بر سر تعیین مدت مرور زمان به غیر از آنچه قانون معین کرده است، مجاز نیست؛^۲) هر کس که حق تصرف در حقوق خود را دارد می‌تواند ولو به طور ضمنی از مرور زمان بعد از آن که حقیقت نسبت به آن استقرار یافت، اعراض کند، اما این اعراض اگر به قصد اضرار به طلبکاران صورت گیرد، در حق آن‌ها نافذ نیست.»

و برابر ماده ۳۸۷ قانون مدنی: «۱) دادگاه نمی‌تواند در صدور رأی خود به مرور زمان استناد کند بلکه استناد بدان باید از سوی مدیون یا طلبکاران او یا هر ذی‌نفع دیگر - اگر چه مدیون خود بدان استناد نکرده باشد - صورت گیرد؛^۲) دعوا در هر مرحله‌ای باشد ولو نزد دادگاه استیناف، می‌توان به مرور زمان استناد کرد.»

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. بند دوم از ماده ۳۸۶ قانون مدنی مصر مقرر می‌دارد: «بر مرور زمان سقوط تعهد مترتب است. با وجود این، تعهد طبیعی بر ذمه مدیون باقی می‌ماند». بند دوم از ماده ۱۹۹ قانون مدنی در مورد تعهد طبیعی منطبق با همین اصل است که مقرر می‌دارد: «... در اجرای تعهد طبیعی الزامی وجود ندارد». وضعیتی که در بند اول ماده ۳۸۶ بدان تصریح گردیده یکی از مواردی است که در آن به صراحت به وجود تعهد طبیعی اشاره شده است. برابر ماده ۲۰۱ قانون مدنی مصر «آنچه مدیون به اختیار و از روی قصد به منظور پرداخت تعهدی طبیعی تأدیه کرده است، قابل استرداد نیست.»

شروہ شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی